

7. Iz istorii zdravoohraneniya Ukrainskoj SSR [Tekst] / Pod red. V. D. Bratusja [i dr.]; M—vo zdravoohraneniya USSR. Kievskij nauch.—issled. in—t klinich. mediciny im. akad. N. D. Strazhesko. Ukr. resp. o—vo istorikov mediciny. — K.: Zdorov'ja, 1970. — 153 s.

8. Ciborovs'kyj O. M. Na varti zdorov'ja: Istorija stanovlenniya social'noi' medycyny i ohorony gromads'kogo zdorov'ja v Ukrai'ni / Oleg Ciborovs'kyj. — K.: Fakt, 2010. — 430 s.

9. Rajony USRR: statystychnyj dovidnyk. T.1 / za red. O. M. Asatkina; Upravlinnja narodnogospodars'kogo obliku USRR. — K.: Narodne gospodarstvo ta oblik, 1936. — 1196 s. — Rezhym dostupu: http://history.org.ua/LiberUA/RayUSRR_1936/RayUSRR_1936.pdf

10. Statystychnyj dovidnyk Stalins'koi' okruhy / Central'ne statystychnе upravlinnja. — Staline: Vydannja Stalins'kogo Okkrstatbjura, 1929. — 188 s.

Shvydkyi S. M., candidate of historical sciences, assistant professor, Vice-rector of Research and Pedagogical Work of State higher educational institution «Donbas state pedagogical university» (Ukraine, Slavyansk), shvidkuj.sergij@yandex.ru

The establishment and functioning of the public health system in Ukraine (20–30's of the XXth century)

The process of forming of the state health system in Ukraine (20–30's of the XXth century) is examined in the article. The activities of town councils for the development of national medicine, the establishment of medical schools to train professional medical personnel are also highlighted. The attention is focused on the social, political and economic factors that have a negative impact on public health.

Keywords: medicine, illness, disease, health service.

* * *

УДК 327–055.1(437.1)+94(437.1)

Варгатюк С. В.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин факультету журналістики та міжнародних відносин, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ)

Діяльність української дипломатичної місії на Паризькій мирній конференції 1919–1920 рр.

Досліджені кроки представників державного проводу Директорії УНР щодо зміни курсу стратегічного зовнішньополітичного курсу України зі «Східного» на «Західний».

Проаналізовані заходи українських дипломатів визнання України головами урядів країн Антанти на Паризькій мирній конференції 1919–1920 років.

Ключові слова: зовнішня політика, стратегічний курс, державний провід.

Сьогодні, коли відбувається боротьба українського народу проти зовнішньої агресії, українська історична наука і зовнішньополітична практика мають знайти органічний зв'язок минулих часів і поколінь українців, що за часів Директорії УНР, як зі зброєю в руках, так і на дипломатичному фронті відстоювали право на самостійне державне буття.

Для вирішення поставленої проблеми автор використав певну джерельну базу. Корпус джерел, де проблеми деяких аспектів зовнішньої політики Директорії УНР відрізняються методологічно автор поділив на окремі групи. Першу групу складають архівні джерела, які вводяться автором в науковий обіг вперше. Це фонди Центрального Державного Архіву Вищих Органів Державної Влади і Державного Управління України (ЦДАВОВУ). Друга група – дослідження науковців, які присвятили своє життя вивченню внутрішньої та зовнішньополітичної практики Директорії УНР, зокрема це – М. Стахів, Р. Симоненко, І. Срібник та інші. Третя група – літературні праці, мемуари та спомини безпосередніх учасників згаданих подій, це – Ю. Тютюнник, С. Шелухін, О. Доценко та інші. Дослідженню зовнішньополітичних аспектів Директорії УНР присвячені праці науковців у пострадянську добу – І. Срібник, П. Демчук та інші.

З огляду на певну кількість наукових праць з дослідження зовнішньої політики України доби визвольних змагань 1917–1921 рр. низка невивчених та мало досліджених аспектів залишаються бути присутніми. Зокрема, невідомо, чому українська делегація на Паризькій конференції відмовилася від співпраці в підкомісії з польських справ щодо внутрішнього статусу Східної Галичини. З огляду сьогодення українським дипломатам потрібно було взяти участь у праці підкомісії та намагатися впливати на вироблення внутрішнього статусу Східної Галичини на користь її мешканців.

Мета статті – проаналізувати та усвідомити діяльність представників дипломатичного проводу Директорії УНР на Паризькій мирній конференції у 1919–1920 рр.

Через погіршення міжнародного становища Директорія УНР змінила свої погляди щодо концепції нейтральності у закордонній політиці. Було цілком зрозуміло, що дотримуватися нейтралітету щодо Радянської Росії, Антанти, армії генерала А. Денікіна неможливо, оскільки надто високою була ціна можливої поразки. Голова Директорії В. Винниченко з цього приводу писав: «Справді, з одного боку Антанта, з другого німці, з третього гетьманці, з четвертого більшовики» [1, с. 143].

З такої нагоди один з голів Ради Народних Міністрів доби Директорії УНР І. Мазепа писав: «Підеш за Антантою – згубиш і решту довір'я народних мас та армії та станеш жертвою імперіалізму держав Антанти та російських «білих армій», підеш за російськими більшовиками – втрадиш найсвідомішу частину війська, а проте все одно опинишся під владою московських комісарів» [2, с. 84].

Але марні переговори української дипломатичної місії у Москві, безперервний наступ Червоної армії та оволодіння нею Києвом спонукали Директорію з двох лих обирати найменше і шукати контактів з Антантою для відсічі наступові військ РСФФР. Український політичний провід вважав, що без допомоги Антанти Україна не втримається проти переважаючих сил Радянської Росії.

Другим важливим фактором зміни зовнішньополітичного курсу Директорії УНР був УІ з'їзд УСДРП. Офіційно партійний форум засудив наміри Антанти окупувати: Україну. Але група делегатів з Катеринослава, де проходила лінія фронту з Червоною армією, у приватній розмові з В. Винниченком зміцнили в ньому опір проти впливів з боку боротьбистів щодо впровадження в Україні диктатури пролетаріату й союзу з Радянською Росією.

Але на перешкоді порозуміння Директорії з Антантою стояла тверда позиція французького уряду. Це, по-перше, негативне сприйняття офіційним Парижем укладання Україною угоди з центральними державами на переговорах у Бресті, по-друге, це намагання французького прем'єра Ж. Клемансо створити: умови відродження Великої Польщі за рахунок включення до її складу значної частини етнічних українських земель.

Таке новоутворення розглядалося як складова частина антибільшовицької «Малої Антанти» або ж санітарного кордону навколо РСФФР. А французький міністр закордонних справ С. Пішон, перебуваючи під певним впливом російських імперських кіл [3], висловлювався за відбудову «єдиної та неподільної» Росії, до якої мала також увійти Україна [4, арк. 41].

Така позиція французького уряду перекреслювала сподівання Директорії бути визнаною Антантою.

«Здавалося, – писав прем'єр–міністр УНР доби Директорії Б. Мартос голові французького уряду – що весь культурний світ, а особливо держави Антанти, які переможно закінчили всесвітню війну, підтримають морально й матеріально Директорію УНР. Але, на превеликий жаль і на диво демократії всього світу, Антанта зтягує справу визнання суверенних прав українського народу і тим чинить йому великі перешкоди» [5].

Саме тому Директорія поклала надію на Паризьку мирну конференцію, де перед країнами переможницями постало завдання закріпити результати війни в мирних домовленостях з державами, що зазнали поразки. Щоб виступити на світовому форумі рівноправним партнером, Директорія мала домогтися визнання України як незалежної суверенної держави та суб'єкту міжнародного права.

«Український народ, – зазначалося в проекті Універсалу Трудового Конгресу, – хоче вільним увійти в сім'ю народів світу і стати з ним на одному рівні, а тому заявляє своє право на місце на Паризькій мирній конференції» [6].

Однак, придбати статус рівноправного партнера на конференції для Директорії була цілком проблематично. Справа в тому, що згідно з постановою голів урядів країн Антанти до участі в світовому форумі запрошувалися тільки ті держави, які були на боці союзників або приєдналися до них наприкінці першої світової війни. Україна ж від 1918 року, тобто від Брестського миру, була в цій війні нейтральною, тому не могла бути активним суб'єктом Паризької конференції.

За персональним складом українська делегація для роботи на світовому форумі в Парижі була найчисленніша й найдобріша. Вона одночасно представляла Україну перед урядом Франції. На підставі окремого розпорядження від 30 березня 1919 року, прийнятого у Станіславі на спільному засіданні Директорії УНР та Держсекретаріату ЗОУНР, було ухвалено інструкцію, у пункті четвертому якої підкреслювалося, що «українська дипломатична місія для участі в Паризькій конференції є спільною для обох частин України... та заступає на конференції цілість української справи» [7, арк. 7].

Подвійність дипломатичного представництва, яка шкодила інтересам обох республік, допускалася лише у тих випадках, коли того «вимагають спеціальні інтереси тієї чи іншої частини» [7, арк. 7]. Тому у кожній українській дипломатичній місії виділялося місце представникові ЗОУНР [8, с. 32].

Згідно з цією постановою головою делегації на конференції було призначено від Директорії Г. Сидоренка, від Держсекретаріату ЗОУНР заступником голови В. Панейка. О. Шульгін, М. Салтан, доктори А. Галіп, А. Ганкевич і В. Лацький призначалися на посади дипломатів. П. Дідушок став секретарем місії, М. Левицький, О. Севрюк, Д. Ісаєвич і доктор С. Зархі радниками її політичної секції [9]. До Парижу прибули також заступник держсекретаря закордонних справ Західної України М. Лозинський та державний секретар військових справ ЗОУНР Д. Вітовський [10, с. 109].

Першочерговою проблемою делегації УНР на Паризькій конференції було визнання за Україною статусу суверенної незалежної держави та суб'єкту міжнародного права. Проблема ж Східної України вирішувалася на конференції через призму так званого «російського питання», яке посідало одне з центральних місць на світовому форумі.

Розв'язання всіх проблем післявоєнного врегулювання значною мірою залежало від наслідків громадянської війни в Росії. Все це поставило «російське питання» в центр підготовки дипломатії Антанти до мирної конференції [11, с. 49].

Оскільки делегація від Директорії УНР не була допущена до участі в конференції, українські дипломати обрали тактику надсилання нот до секретаріату Найвищої Ради з тим, щоб привернути увагу до проблем УНР в оборонній війні проти наступу військ Радянської Росії. Беручи до уваги страх Найвищої Ради перед перенесенням революційних подій у Центральну та Західну Європу, автори українських нот пояснювали, що Директорія УНР перешкоджає розповсюдженню ідей більшовизму, а через те визнання її Антантою «являється актом неминучим» [12, с. 13–14].

В нотах зосереджувалася увага щодо збройного нападу на УНР її сусідів – Польщі та Румунії. Проте цілком промовчувалося про продовження наступу польських військ на Підляшчя, Полісся і Волинь та про те, що Підляшчя і Холмщина вже повністю окуповані польським військом. З такої нагоди українська делегація звернулася з проханням до Найвищої Ради, щоб Польща та Румунія не порушували «встановлених Мирною конференцією принципів і не посилали війська проти України» [12, с. 13–14].

Характерною рисою дипломатії УНР було звернення до керівних органів Паризької конференції як до світового суду, який повинен покласти край агресивним діям сусідніх Україні держав. Зокрема, в ноті щодо румунської окупації Буковини повідомлялося: «Ми з певністю сподіваємося, що Мирній конференції, яка в своїх визначених представниках антантських урядів творить справедливий трибунал, знайдеться час для розгляду нашого застереження...» [12, с. 22].

Ігнорування ж Найвищою Радою письмових звернень української делегації спонукало її до зміни тактики в цій справі. На зміну нотам, де керівні органи конференції визначалися як світовий суд, пішли меморандуми з протестами. Так, 18 березня 1919 року до Секретаріату Найвищої Ради був надісланий письмовий протест проти загарбання Буковини Румунією та проти «недемократичного режиму окупації» [12, с. 22].

Аналогічна нота з протестом була відправлена українськими дипломатами до керівних органів конференції щодо одного з статей Сен–Жерменського договору з Австрією про передачу Буковини Румунії. Надходили до Секретаріату Найвищої Ради й ноти української делегації з вимогою звільнення членів дипломатичної місії УНР у Будапешті, «заарештованих з причин їх приязного стосунку до альянтів» [4, арк. 165].

Справа в тому, що в середині березня 1919 року Г. Сидоренко отримав від Директорії повідомлення, що за наказом радянського уряду Угорщини була зроблена ревізія в посольстві УНР [12, с. 32].

Цілком не зрозуміло, яким саме способом Найвища Рада могла б заступитися за дипломатів УНР у Радянській Угорщині, але, треба думати, інцидент у Будапешті був використаний для чергового приваблення уваги антантських лідерів до української справи.

Відступ антантського десанту з півдня України спонукав делегацію Директорії звернутися до Найвищої Ради з нотою, де основною думкою було те, що поразка в

Одесі є наслідком помилок французького командування. Замість того, щоби підтримувати Директорію УНР як «єдиний елемент порядку, французький штаб в Одесі допомагав ворогам України і безпосередньо зміцнював більшовизм» [4, арк. 167].

До часу написання цієї ноти членам української делегації, певно, було відомо, що французький уряд займав найбільш непримиренну позицію щодо більшовизму. На відміну від В. Вільсона та Д. Ллойд–Джорджа, що відстоювали на конференції прикриту форму інтервенції проти Радянської Росії, Ж. Клемансо та президент Франції Пуанкаре виступали за продовження військової інтервенції з участю в ній, головним чином, армій союзних держав.

Але замість того, щоб порозумітися з французьким урядом щодо спільності україно–французьких інтересів у боротьбі з більшовицькою загрозою, українська делегація надсилає ноту до Найвищої Ради, яка за своєю формою нагадувала більше скаргу на уряд Франції. Такий крок української дипломатії погіршив і так не дуже добрі стосунки України та Франції.

Все ж попри недоліки, українська нота намагалася переконати Антанту у необхідності вступити з Директорією в спільну боротьбу проти радянської загрози. Адже в цей час під натиском Червоної армії війська УНР стали вздовж правого берега річки Дністра до Заславля [4, арк. 167].

Стан справ на українських фронтах на межі квітня–травня 1919 року був катастрофічний і Директорія з надією очікувала вирішення справи на Паризькій конференції, маючи надію отримати військову допомогу від держав Антанти.

З приїздом на Паризьку конференцію А. Марголіна з Одеси смуга надсилання нот до секретаріату Найвищої Ради змінилася систематичними пошуками зв'язку з представниками французького уряду. А. Марголін та О. Шульгін наносили візити до МЗС Франції з надією здобути порозуміння щодо української справи [13, с. 28].

Заходи українських дипломатів вилилися у звернення 6 травня 1919 року з окремим меморандумом до секції російських справ при французькому МЗС. Крім пропозиції щодо україно–французької співпраці, у меморандумі було прохання щодо висилки французьким урядом військової місії до Директорії, яка тоді перебувала в Галичині [14, с. 143]. Представники української місії мали надію, що після відступу французів з Одеси ними буде обраний для боротьби з більшовизмом новий плацдарм з території Західної України [12, с. 220].

У відповіді російської секції французького МЗС на український меморандум повідомлялося про рішення вислати місію від французького уряду до Галичини, але при умові, що «Україна і Польща припинять ворожі дії між собою та об'єднають зусилля для боротьби з спільним ворогом – більшовизмом» [14, с. 144].

Адміністрація російської секції французького МЗС була непоінформована в планах свого уряду щодо Східної Галичини. Адже ще 16 травня 1919 року почався загальний наступ польського війська при підтримці так званої армії генерала Ю. Галлера, головною метою перебування якої на території Польщі, за планом Найвищої Ради, була допомога в обороні від більшовицької загрози зі сходу. Польське ж командування одразу направило армію Ю. Галлера проти українських військ [14, с. 145].

При таких умовах не могло бути і мови про висилку французької військової місії до Галичини. Через брак

оперативної інформації російської секції французького МЗС щодо урядових планів вирішення галицької проблеми спонукав її адміністрацію повідомити українську делегацію про намагання вислати військову місію до Західної України. Коли ж ситуація прояснилася, представники російської секції обмежувалися обіцянками щодо перенесення висилки місії на майбутнє [15, с. 240].

Сама ж Найвища Рада розглядала українську справу тільки у зв'язку нападу польського війська на Галичину. Щодо загальноукраїнської справи, то члени Найвищої Ради, перебуваючи під впливом польських та російських імперських кіл [14, с. 147], вирішили перенести це питання на час розгляду всієї «російської справи», тобто всіх проблем колишньої Російської імперії.

8 травня 1919 року на засіданні Найвищої Ради, де обговорювалося питання досягнення перемир'я між Польщею та Західною Україною, Д. Ллойд–Джордж запропонував вирішити загальноукраїнську справу. В. Вільсон на це відповів: «Ми можемо також поладити справу не тільки між Польщею і Західною Україною, але і вирішити справу всієї України, та справа полягає в тому, що Україна проголосила себе незалежною від Росії» [16, с. 88].

Д. Ллойд–Джордж мав обмаль інформації щодо української проблеми і не виявляв особливої прихильності до неї. Але йому, проте, була властива політична інтуїція і майже пророча передбачливість. Історія всього світу могла б піти зовсім іншими шляхами, якби Найвища Рада більше прислухалася до слів британського прем'єра [4, арк. 160].

Головну роль на конференції в Парижі грав Ж. Клемансо, який створив собі політичну концепцію захисту Франції від Німеччини за допомогою великої Польщі й єдиної Росії. В. Вільсон тримався на світовому форумі пасивно і особливо не опанував волі французького прем'єра [17, с. 116–122].

Ще перед початком Паризької конференції американська делегація мала іншу думку щодо українського питання. Так, 31 грудня 1918 року посол США в Румунії М. Волик у розмові з представником делегації від комітету УПСФ у Бухаресті В. Прокоповичем заявив: «Принципи В. Вільсона – це наша програма, з якої ми не робимо винятку ні для якого народу. Ми стоїмо на тому, що всі народи – в тому числі і народ український – самі мають право рішати, чи бажають вони бути самі чи в федерації. Саме так це питання стоятиме на міжнародній конференції в Парижі» [16, с. 88].

Американська делегація мала інструкцію свого уряду підтримувати на конференції українську самостійну державу, тому що український народ, зазначалося в інструкції, досить розвинутий і заслуговує на підтримку. Рекомендується американській делегації покласти максимум зусиль, щоб Східна Галичина була об'єднана з Україною.

Ця провінція може бути віддана Польщі лише тоді, коли Україна перебуватиме в теперішньому стані хаосу, але тільки як автономна країна [18].

Рекомендується також, щоб Кримський півострів належав до України як до свого природного материка. Згідно з цими рекомендаціями канцелярія президента В. Вільсона повідомила 17 березня 1919 року український уряд, що українська справа буде вирішена справедливо [15, с. 226].

Але обставини, що склалися на Паризькій конференції, примусили американську делегацію відійти від попередньої політики щодо України. Не останню роль в цій справі зіграв держсекретар США Р. Лансінг, який твердо стояв на позиції відродження «єдиної неподільної» і був противником розбудови молодих країн, а також професор Р. Лорд – дорадник президента В. Вільсона відомий як антиукраїнець [15, с. 226].

Так, 3 травня 1919 року представник американської делегації на Паризькій конференції, один з радників президента В. Вільсона полковник Е. Хауз дав своєму ад'ютантові, підполковнику С. Балансу, доручення спалити всі допоміжні матеріали української делегації: ноти, меморандуми, публікації тощо, мов би через брак місця в архіві американської делегації. Цей факт можна пояснити тим, що в делегації США вже твердо були переконані у непотрібності збереження матеріалів українських дипломатів [19, с. 76].

Крім визнання УНР з боку Антанти, отримання від неї матеріальної та збройної допомоги, українська делегація намагалася звернути увагу Паризької конференції на воєнні дії Польщі проти Західної України. В черговій ноті українських дипломатів до секретаріату Найвищої Ради повідомлялося про наступ польського війська на Холмщину, Підляшшя, Полісся та Волинь [20, с. 12].

У цій ноті вперше офіційно згадується про події, що відбувалися ще з грудня 1918 року, до часу подання другої ноти щодо агресивних дій Польщі, а саме про терор польських військових проти мирного населення Західної України [12, с. 32].

Через продовження боїв на українсько-польському фронті в рамках Паризької конференції в березні 1919 року в Галичині почала діяти Міжсоюзна комісія під головуванням командуючого французьким експедиційним військовим корпусом у Східній Європі генерала Бартелемі. До її складу входили англійський генерал Кортон де Віарт, американець д-р Лорд та італієць Стабліє [12, с. 32].

Комісія прибула в Галичину прямо на фронтову лінію. Головою української делегації був С. Бурчинський. Комісія відвідала містечко Ходорів, де знаходилася головна квартира УГА на чолі з командуючим генералом М. Омеляновичем-Павленком. До Ходорова приїхали також голова Держсекретаріату Є. Петрушевич та прем'єр уряду ЗУНР С. Голубович, а також голова Директорії УНР С. Петлюра [15, с. 222].

Не проявляючи активності під час офіційної церемонії зустрічі, С. Петлюра побажав вести переговори з Бартелемі окремо. Тема їхньої розмови невідома, але сам факт подвійної дипломатії не справив на представників Міжсоюзної комісії належного враження. Поляки, скориставшись таким становищем, отримали можливість заявити в кулуарах Паризької конференції, що між українцями немає єдності [15, с. 223].

Таке становище вплинуло на рішення комісії, яка в 2-й статті свого проекту перемир'я визначила демаркаційну лінію так: УГА повинна відійти від Львова до річки Буг, віддавши полякам нафтові джерела. З такої нагоди делегати від УНР на Паризькій конференції 7 квітня 1919 року подали ноту з протестом до секретаріату Найвищої Ради щодо безперспективності переговорів у Ходорові [15, с. 223].

Після невдачі комісії Бартелемі, пропозиції якої українці відкинули, Найвища Рада з початку квітня

1919 року призначила другу комісію, що мала ліквідувати польсько-український конфлікт. Головою цієї комісії був призначений англійський генерал Л. Бота від Південно-Африканського Союзу [21, с. 2].

Проект перемир'я комісії генерала Л. Боти пропонував обом сторонам зменшити армію до 20 тисяч і до закінчення конференції визначити тимчасову «лінію Боти», причому нафтовий басейн Дрогобицького повіту залишався в руках українців, а поляки контролювали б Львів і всю територію на захід від лінії Львів–Сокаль [12, с. 33].

Але польська делегація відкинула умови перемир'я. В заяві на ім'я Л. Боти голова польської делегації Р. Дмовський повідомив, що Польща намагається створити спільний польсько-румунський фронт, лінія якого повинна пролягати в напрямку: Дністер – Золота Липа, а на північ – через Галич і Станіслав до Чернівців [15, с. 227].

Ця заява була написана 13 травня 1919 року, тобто до початку наступу польської армії в Західній Україні та на Волині і в Поліссі. З політичної точки зору польська, заява ігнорувала намагання Найвищої Ради досягти перемир'я між двома сусідніми країнами [15, с. 227].

Українська делегація не знала про негативну оцінку делегацією Р. Дмовського умов перемир'я. В той же час французька преса щодня приносила нові відомості про наступ польського війська на Україну. З такого приводу 20 травня 1919 року було вирішено звернутися до Найвищої Ради, в якій йшлося про безуспішні спроби українських дипломатів отримати допомогу від країн Антанти для боротьби з польським та радянським наступом [4, арк. 166].

Того ж дня Г. Сидоренко отримав запрошення на відвідування українськими дипломатами резиденції В. Вільсона, де в той день проходила нарада Найвищої Ради. Приводом для запрошення послужив лист генерала Л. Боти, зачитаний на засіданні Найвищої Ради англійським прем'єром. В листі була висловлена думка, що коли Найвища Рада не винесе жодного рішення щодо України, то це буде доказом безсилля Паризької конференції [20, с. 16].

Крім Великої четвірки в американській резиденції українських дипломатів очікували члени комісії Л. Боти. Від української сторони на нараду прибули Г. Сидоренко, О. Шульгін, М. Лозинський, В. Панейко та Д. Вітовський. Відповівши на низку питань щодо внутрішнього ладу України та її ставлення до польського й радянського наступу, делегати від української місії оголосили усну заяву: Директорія вкрай потребує військової допомоги, польському наступові в Галичині значною мірою сприяє допомога країн Антанти. Рада чотирьох повинна негайно припинити наступ польського війська проти народу України [4, арк. 167].

Після того як українці покинули американську резиденцію, Найвища Рада продовжувала дебатувати проблему, пов'язану з польсько-українським воєнним конфліктом. Щодо загальної української справи, то ніхто з членів Великої четвірки до вирішення цього питання більше не повертався.

3 липня 1919 року від секретаріату Паризької конференції до канцелярії української делегації прийшло повідомлення, що підкомісія з польських справ за дорученням Найвищої Ради працює над внутрішнім статусом Східної Галичини. До участі в нараді

запрошувалися члени української делегації від ЗУНР [15, с. 233].

Комісія, що займалася польськими справами, була однією з найвагоміших на Паризькій конференції, очолювана членом французької делегації Ж. Камбоном, вона займалася справами, пов'язаними з утворенням Польської держави, яка за планами Антанти мала стати буфером між Західною Європою та Радянською Росією. Одній з її підкомісій Найвищою Радою було доручено розробити внутрішній статус Східної Галичини [4, арк. 169].

Прийняття такого запрошення та участь галичан у діяльності підкомісії означало б згоду об'єднаного представництва УНР і ЗУНР на рішення Найвищою Радою справи щодо Східної Галичини та вказувало на відсутність єдності поглядів самої делегації щодо української державності. Тому 4 липня 1919 року до секретаріату Паризької конференції надійшло повідомлення про відмову від участі українських представників у праці підкомісії [4, арк. 169].

Це було помилкове рішення. Напевно, виходячи з тези, що політика є мистецтвом можливого, українським дипломатам потрібно було взяти участь у праці підкомісії та намагатися впливати на вироблення внутрішнього статусу Східної Галичини на користь її мешканців. Тут відчувається відсутність дипломатичної гнучкості голови української місії Г. Сидоренка, хоча за інструкціями, виробленими Директорією щодо основних, цілей та завдань делегації на конференції, рішення було правильним.

11 липня 1919 року до канцелярії української делегації надійшло повідомлення від секретаріату конференції: «Польський уряд буде уповноважений завести в Східній Галичині цивільне правління, після того як заключить з державами Антанти договір, який надасть автономію території, а також політичні, особисті та релігійні свободи мешканцям. Цей договір буде спиратися на право самовизначення, яке мешканці Східної Галичини користають у майбутньому в часі, який визначає держава Антанти або інша організація, що буде уповноважена до цього» [4, арк. 170].

Отже, до співпраці з Антантою Директорію спонукали нездатність дотримуватися політики нейтралітету на міжнародній арені, безперервний радянський наступ на Україну, рішення VI з'їзду УСДРП, який зміцнив в українському керівництві опір намаганням боротьбистів впровадити в країні диктатуру пролетаріату та укласти союз з РСФРР [22, арк. 178].

Саме тому Директорія поклала надію на Паризьку мирну конференцію. Але через негативне сприйняття Антантою укладення Україною угоди з Центральними державами на переговорах у Бресті, намагання французького уряду створити умови для відродження Великої Польщі та відбудови «єдиної і неподільної» Росії за рахунок етнічних українських земель для Директорії прагнення бути офіційно визнаною та придбати статус рівноправного партнера на конференції перетворилося на складну проблему [8, с. 47].

Невдалий склад української делегації, більшість представників якої не годилася на роль дипломатів, відсутність політичної гнучкості у Г. Сидоренка, попри його щирий патріотизм, призводили до значних прорахунків у діяльності місії. Так, оскільки делегація від

Директорії УНР не була допущена до участі у світовому форумі, українські дипломати обрали не досить вдалу тактику надсилання нот до секретаріату Найвищої Ради, які за своєю формою та змістом нагадували скарги на голів урядів країн Антанти. Такі обставини погіршили і так не дуже добрі стосунки України з союзними державами.

Помилкою в діяльності української делегації на Паризькій конференції була відмова від співпраці в підкомісії з польських справ щодо внутрішнього статусу Східної Галичини. Українським дипломатам потрібно було взяти участь у праці підкомісії та намагатися впливати на вироблення внутрішнього статусу Східної Галичини на користь її мешканців.

З прийняттям умов місії Бартелемі, яка діяла під егідою Паризької мирної конференції, щодо перемир'я між українцями і поляками в Галичині в УНР з'явився б шанс бути визнаною Антантою і отримати, допомогу в оборонній війні на два фронти /проти Польщі й РСФРР/. З огляду на безнадійну ситуацію – дипломатичну ізоляцію та внутрішню політичну нестабільність, – відкинення Директорією пропозиції антантських чинників було поспішним.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Відродження нації. Т.3.
2. Мазепа І. Україна в огні і бурі революцій 1917–1921. Т.1.
3. Вісник УНР від 12.02.19.
4. ЦДАВОВУ. – Ф.3696. – Оп.2. – Спр.280.
5. Вісник УНР від 09.07.19.
6. Нова Рада від 30.01.19.
7. ЦДАВОВУ. – Ф.3695. – Оп.2. – Спр.133.
8. Лозинський М. Галичина на мирній конференції в Парижі. – Кам'янець: вид. «Строїлец» – орган Галицької армії, 1919.
9. Вісник УНР від 25.01.19.
10. Борщак І. Як була організована Мировая конференція. Календар Червоної Каліни. – Львів, 1939.
11. Симоненко Р. Імперіалістична політика Антанти і США щодо України в 1919 р. – К., 1962.
12. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. Т.5.
13. Життя і смерть полковника Коновальця. – Львів, 1993.
14. Марголін А. Україна і політика Антанти. – Берлін, 1921.
15. Нагаєвський І. Історія Української держави ХХ століття. – К., 1993.
16. Іваніс В. С. Петлюра – президент України. – К., 1993.
17. Шанковський Л. Дискусія і полеміка // Український історик. – 1967.
18. Нова Рада від 03.01.19.
19. Кучабський В. Польська дипломатія та східно-галицьке питання. – Львів: вид. «Дзвони», 1932. Ч.2.
20. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. Т.6.
21. Мазепа І. Творення держави. Збірник пам'яті С. Петлюри. – Прага, 1930.
22. ЦДАВОВУ. – Ф.3695. – Оп.1. – Спр.196.

References

1. Vynnychenko V. Vidrozhennja nacii'. T.3.
2. Mazepa I. Ukrai'na v ogni i buri revoljucij 1917–1921. T.1.
3. Visnyk UNR vid 12.02.19.
4. CDAVOVU. – F.3696. – Op.2. – Spr.280.
5. Visnyk UNR vid 09.07.19.
6. Nova Rada vid 30.01.19.
7. CDAVOVU. – F.3695. – Op.2. – Spr.133.
8. Lozyns'kyj M. Galychyna na myrnij konferencii' v Paryzhi. – Kam'janec': vyd. «Stroilec'» – organ Galyc'koi' armii', 1919.
9. Visnyk UNR vid 25.01.19.
10. Borshhak I. Jak bula organizovana Myrova konferencija. Kalendar Chervonoi' Kalyny. – L'viv, 1939.
11. Symonenko R. Imperialistychna polityka Antanty i SSHa shhodo Ukrai'ny v 1919 r. – K., 1962.
12. Stahiv M. Ukrai'na v dobi Dyrektorii' UNR. T.5.
13. Zhyttja i smert' polkovnyka Konoval'cja. – L'viv, 1993.
14. Margolin A. Ukrai'na i polityka Antanty. – Berlin, 1921.

15. Nagajevs'kyj I. Istorija Ukrai'ns'koi' derzhavy XX stolittja. – K., 1993.
 16. Ivanis V. S. Petljura – prezident Ukrai'ny. – K., 1993.
 17. Shankovs'kyj L. Diskusija i polemika // Ukrai'ns'kyj istoryk. – 1967.
 18. Nova Rada vid 03.01.19.
 19. Kuchabs'kyj V. Pol's'ka dyplomatija ta shidno-galyc'ke pytannja. – L'viv: vyd. «Dzvony», 1932. Ch.2.
 20. Stahiv M. Ukrai'na v dobi Dyrektorii' UNR. T.6.
 21. Mazepa I. Tvorenja derzhavy. Zbirnyk pam'jati S. Petljury. – Praga, 1930.
 22. CDAVOVU. – F.3695. – Op.1. – Spr.196.

Vargatyuk S. V., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of Journalism and International Relations, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv)

The activities of the Ukrainian diplomatic mission at the Paris peace conference of 1919–1920

Analyzed the actions of the representatives of the Ukrainian diplomatic mission at the Paris peace conference, the era of the Directory of the UNR.

Keywords: foreign policy, strategic policy governance.

* * *

УДК 281.9(09):94(4)«1920/1950»:930.1(477)

Орлов В. М.,

кандидат історичних наук, науковий співробітник науково-дослідного сектору науково-освітньої роботи, Полтавський музей авіації і космонавтики, відділ Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського (Україна, Полтава),
 vladlen-orlov@rambler.ru

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ОРГАНІВ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ТА РОСІЙСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ УПРОДОВЖ 1920–Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 1950–Х РР. У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Охарактеризовано основні праці періоду незалежності України, які відображають історію та основні етапи у взаємовідносинах між органами радянської влади та російським православ'ям в Україні протягом 1920–х – першої половини 1950–х рр. Православна церква в Україні залишалась потужним і небезпечним фактором для радянської влади. Запропоновано п'ять напрямів дослідження державно-релігійних відносин в умовах атеїстичної антирелігійної політики більшовизму в Україні 1920–х – 1950–х рр. Констатовано, що упродовж 1990–х рр. – першого десятиліття XXI століття сформувався потужний напрям дослідження державно-релігійних відносин у період становлення тоталітаризму в СРСР.

Ключові слова: державно-релігійні відносини, напрям, новітня українська історіографія, органи державної влади, Радянська Україна, російське православ'я.

Упродовж періоду незалежності України з'явився цілий корпус науково-історичних робіт, які ілюструють державно-релігійні відносини радянських часів. Історіографічне узагальнення подібних напрацювань є актуальним, особливо достатньо складним і драматичним є період 1920–х – першої половини 1950–х рр. як етап впровадження тоталітарних сталінських експериментів, які безпосередньо вплинули на Російську православну церкву в Україні.

Варто зазначити, що більшовицька влада негативно ставилась до російського православ'я, але упродовж зауваженого вище періоду існували етапи зближення цілей і «потепління відносин» між органами радянської влади та інституційним російським православ'ям.

Так, можемо визначити наступні етапи: 1. Міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.) – неприйняття російського православ'я в Україні, максимальне обмеження органами державної влади прав кліру; 2. 1943–1947 рр. – потепління взаємовідносин та наближення інтересів між радянською владою і російським православ'ям; відновлення

інституційності, відтворення Руської православної церкви та ліквідації інституційного греко-католицизму з наданням власності РПЦ; 3. 1947–1953 рр. – згорання прав РПЦ і нове загострення відносин між органами державної влади та РПЦ; цей період тривав до смерті Й. Сталіна. Зауважена синусоїда проілюстрована в історичних студіях. Посилаючись на статтю та використовуючи підхід, запропонований О. Ігнатушею [5] виокремлюємо п'ять напрямів досліджень: 1. Узагальнюючі праці щодо історії православ'я в Україні загалом; 2. Розвідки (монографії, статті тощо), котрі відображали взаємовідносини російського інституційного православ'я в Україні з окремими державними органами радянської влади; 3. Праці з історії повсякдення православного духовенства і мирян радянського періоду 1920–х – 1950–х рр.; 4. Роботи, які описували складність взаємовідносин між православними інституціями в УСРР/УРСР, на що впливали органи державної влади; 5. Історико-регіоналістичні дослідження взаємовідносин органів радянської влади і РПЦ в Україні.

1. Узагальнюючі праці щодо історії православ'я в Україні. Починаючи з 1990–х рр., було опубліковано за сприяння Відділення релігієзнавства Інститут філософії НАН України багатомну фундаментальну працю з історії релігії в Україні. Зокрема, том 3 «Православ'я в Україні», в якому проілюстровано розвиток російського православ'я на українських землях [7].

2. Розвідки про загальні етапи взаємовідносин російського православ'я з органами радянської влади. Наприклад, ця категорія представлена науково-історичними фундаментальними працями за атрибуцією А. Киридон, В. Пашенка [11]. Антирелігійну політику органів радянської влади щодо російського православ'я в УСРР відображено у монографії В. Силантьєва «Большевики и православная церковь на Украине в 20–е годы» [12]. У монографії Л. Бабенко 2014 р. видання охарактеризовано взаємовідносини православної церкви та спеціальних органів державної безпеки зауваженого хронологічного періоду [1].

3. Праці з історії повсякдення православних радянського періоду. Автори-репрезентанти цієї категорії, зокрема Т. Бобко охарактеризувала статус родини православного кліру в умовах радянської антирелігійної компанії [2]. А. Макарьскою проаналізовані моделі поведінки представників чорного православного духовенства в умовах реалізації антирелігійної атеїстичної політики міжвоєнного періоду [9].

4. Складність комунікації між різними православними церквами на українських землях та втручання в цей процес органів державної влади радянського періоду відображено у новітніх публікаціях Т. Євсєєвої [4], О. Ігнатуші [6], А. Кукурудзи [8], О. Тригуба [13]. Подібний напрям упродовж 2000–х рр. є найбільш досліджуваним і перспективним в новітньому українському історіописанні.

5. Роботи історико-регіоналістичного, краєзнавчого спрямування щодо взаємовідносин органів радянської влади і російського православ'я в Україні. Подібна категорія репрезентована монографіями, брошурами, науковим статтями з історії діалогу органів радянської влади та пануючим православ'ям в Україні упродовж 1920–х – початку 1950–х рр. Цей напрям представлений дослідженнями регіоналістичного спрямування, який розкриває релігійну історію Донбасу, Криму, Луганщини, Запоріжжя, Сумщини, південноукраїнського субрегіону тощо. До цієї когорти історико-краєзнавчих студій належить новітні